

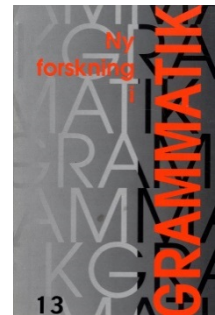
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Hvis børn er det egentlig?
Om relativsætninger, bestemthed mm. i Skånske Lov i ældre middeldansk

Forfatter: Eva Skafte Jensen

Kilde: P. Durst-Andersen, L. Falster Jakobsen, H. Jansen, J. Pedersen & E. Strudsholm (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 13, 2006, s. 97-114

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet. 2006

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Hvis børn er det egentlig? Om relativsætninger, bestemthed mm. i Skånske Lov i ældre middeldansk

Eva Skafte Jensen

1. Indledning

I Skånske Lov som den kan læses i håndskriftet Stockholm B 69 (ca. 1350¹), finder man blandt andet sætningen i (1). Ordret kan den oversættes som i (1a):

- (1) Far thæn man kunu ær børn hafwær. oc førær hana i garth mæth sæ oc mæth børnum sinum... (B 69, 204,15-16)
- (1a) 'Får den mand kone som børn har. og fører hende i gård med sig og med børn sine...'

I en mere hensigtsmæssig, mundret oversættelse må man overveje hvem af de to diskursreferenter, manden eller konen, der allerede har børn ved ægteskabets indgåelse. Men hvordan afgør man så det? Der er ingen hjælp at hente i ordet *ær* ('som'); det er nemlig en ubøjelig relativpartikel, og følgelig siger den ingenting om hverken genus, numerus eller kasus. Der er heller ingen hjælp at hente i pronomenet *sinum* 'sine'. Ligesom i moderne dansk kan man ikke på ordet se om der henvises til hans eller hendes. Da jeg første gang stødte på sætningen, oversatte jeg den uden videre så børnene utvetydigt var mandens, ikke konens, og jeg mener stadig at denne oversættelse er i overensstemmelse med tekstens hensigt.

Dette har ført til nogle overvejelser mht. hvorfor jeg intuitivt foretrak den fortolkning frem for en fortolkning der tilskrev konen børnene, og jeg har fundet frem til at det står og falder med at *thæn mand* 'den mand' består af konstellationen demonstrativ – substantiv, mens *kunu*

1. Jf. Kroman 1944: 58-59. Dateringen er baseret på palæografiske træk.

'kone' optræder alene uden nogen som helst angivelse af bestemthed (altså hverken bestemt eller ubestemt). I denne artikel vil jeg fremlægge de mellemregninger der har ledt frem til denne konklusion, og jeg vil særligt se på to forhold: 1) hvad det betyder for nominalernes form at de indgår i lovtækst og dermed ikke betegner specifikke entiteter, og 2) hvilken betydning det har at ældre middeldansk er et sprog uden obligatorisk bestemthed. Hovedinteressen vil samle sig om ovennævnte kilde, altså Skånske Lov i håndskriftet B 69 (herefter 'B 69'), men der vil også blive vist eksempler fra andre genrer og kronolekter (sprogtilstande).

2. Faren for at bedrive "squinting grammar"

Som sagt er jeg ret sikker på at den mest rimelige udlægning er at det er manden der i forvejen har børn, ikke konen. Altså at man ville kunne oversætte sætningen som i (1b):

(1b) *Hvis en mand der har børn, får en kone, og indfører hende i sit og sine børns hjem...*

I det følgende vil jeg prøve at argumentere for hvorfor. Umiddelbart kan man hæfte sig ved den måde de to diskursreferenter bliver præsenteret på, manden med demonstrativ og substantiv *thæn man* 'den mand' og kvinden kun med substantiv *kunu* 'kone'. Sætningen udgør åbnings-sætningen i en ny paragraf, så der er altså tale om nye diskursreferenter, og når *thæn man* 'den mand' præsenteres som identificerbar i og med demonstrativpronomenet *thæn* 'den', leder man som modtager efter noget der kan godtgøre instruksens identificerbar. Eftersom der er tale om en skriftlig tekst, kan man ikke forvente at finde identificerbarheden deiktisk, og eftersom der er tale om en helt ny diskursreferent i en helt ny paragraf, kan man heller ikke forvente at få identificerbarheden fastlagt anaforisk. Man må altså lede andetsteds, og et sådant andet sted finder man i den specificerende relativsætning. Dermed ligger det lige for at koble de to ting: diskursreferenten der præsenteres som identificerbar, og den relativsætning der fungerer som en specifikation af en entitet. I moderne dansk er det for eksempel helt almindeligt at lave restriktive (determinerende, ikke-parentetiske) relativsætninger på denne måde. En entitet præsenteret som identificerbar (fx ved enklitisk artikel (2)

eller med demonstrativt pronomener (3) får sin identificerbarhed fastlagt kataforisk gennem den restriktive relativsætning.

- (2) mændene der kom for sent, måtte sidde længst tilbage i salen²
 (3) de mænd der kom for sent, måtte sidde længst tilbage i salen

At se *thæn man* 'den mand' som begyndelsen af et syntagma der peger frem mod og fuldbyrdes af relativsætningen, er således i overensstemmelse med allerede kendte mønstre, nemlig mønstrene for restriktive relativsætninger i moderne dansk.

- (4) mændene der kom for sent
 (5) de mænd der kom for sent
 (6) thæn man .. ær børn hafwær

Over for dette mønster står substantivet *kunu* 'kone' uden angivelse af bestemthed. Også hun er en ny diskursreferent, men der postuleres ikke noget om identificerbarhed i præsentationen af hende, og hun kan derfor godt stå alene uden yderligere specifikationer. Ud fra en sandsynlighedsberegning (ikke ud fra en strukturel kodning) kunne regnestykket altså gå nydeligt op på denne måde:

thæn man

ny diskursreferent	bestemt form	
	præsenteret som identificerbar	identificerbarheden opfyldes i og med relativsætningen

kunu

ny diskursreferent	ingen ang. af bestemthed	
	ikke præsenteret som identificerbar og heller ikke som ikke-identificerbar	—

2. Bemærk at relativsætningen i denne sætning også kan læses parentetisk. Dette angives ved tegnsætning: *mændene, der kom for sent, måtte sidde længst tilbage i salen.*

For hundrede år siden talte man hånligt om den slags grammatikbeskrivelse som ikke blev bedrevet på et givet sprogs egne præmisser, men i stedet blev baseret på kategorier, begreber og terminologi fra andre sprogs grammatik. Standardeksemplerne var sådanne grammatikbeskrivelser hvor man ureflekteret overførte begreber osv. fra latin til for eksempel moderne dansk, tysk og engelsk. Otto Jespersen kaldte denne form for grammatikbeskrivelse for »squinting grammar«³. Men hvad nu hvis min analyse ovenfor også er et tilfælde af squinting grammar? Hvad nu hvis jeg er i gang med at overføre hvad jeg ved om moderne dansk til (1) uden at tage hensyn til hvordan ældre middeldansk er skruet sammen? Hvordan kan jeg være sikker på at bestemthedsystemet kører efter de samme principper i de to sprogtilstande? Faktisk er det kendt at der er visse ting som ikke fungerer på samme måde i moderne dansk og i Skånske Lov i B 69. For eksempel er der forskel på hvor mange og hvilke artikler man har i de respektive sprog(tilstande). Desuden er det kendt fra andre sprog at konstellationen demonstrativ – substantiv uden specifikation kan bruges ved indføringen af nye diskursreferenter, jf. den såkaldte 'new-this' i moderne engelsk: *then this bloke comes up to me and says...* (Himmelmann 1996: 222). Hvordan kan jeg vide at *thæn man* 'den mand' i (1) ikke netop fungerer på denne måde?

Det er derfor nødvendigt at gå lidt mere systematisk til værks for at finde ud af hvordan bestemthedsformerne bruges i de to sprogtilstande, og i de næste afsnit vil jeg derfor først skitsere kombinationsmulighederne for substantiver mht. bestemthed (især realiseret ved artikler) i moderne dansk (jf. figur 1.), og derpå med udgangspunkt i denne skitse redegøre for hvilke kombinationsmuligheder man finder i B 69. Desuden vil jeg ved at inddrage andre kilder redegøre for hvad man ved om de forskellige artiklers (/artikelfunktioners) alder.

2.1. Bestemt, ubestemt og ikke-bestemt form i moderne dansk

For moderne dansks vedkommende kan man opstille et treleddet paradigme for substantivernes singularisformer mht. bestemthed:

3. Fordi man 'skeler til' andre sprogs grammatikbeskrivelse.

Figur 1.

bestemt form	a. manden	angiver identificerbare entiteter
	b. den store mand	
	c. 'den store mand	
	d. den mand der er her	
ubestemt form	e. en mand	angiver ikke-identificerbare entiteter
ikke-bestemt form	f. mand	angiver ingenting mht. identificerbarhed

Forskellen mellem b. og c. består i at ordet *den* udtalt tryksvagt som i b. fungerer som artikel, mens det er et demonstrativt pronomen når det udtales trykstsærkt, jf. c., se i øvrigt note 5. Den form som her benævnes ikke-bestemt, jf. f., plejer man at kalde 'nøgen form'. Jeg foretrækker ikke-bestemt da denne term i højere grad betoner det aspekt at der simpelthen ikke er taget formmæssigt stilling til status mht. identificerbarhed.⁴

I sammenligning med formerne præsenteret i figur 1. er inventaret i B 69 noget begrænset. For eksempel er der ikke nogen ubestemte artikler i B 69, jf. e. (men se eksempler nedenfor (13) – (15)), og der er tilsyneladende heller ikke nogen foranstillede pronominer med artikelfunktion⁵, jf. b. Til gengæld optræder den efterhængte bestemte artikel⁶ regelmæssigt, jf. (7).

4. Togeby bruger termen ikke-bestemt, jf. Togeby 2003: 40-42 ff.

5. Hvor længe man har kunnet bruge foranstillede demonstrative pronominer som bestemte artikler, er svært at sige da det involverer en diskussion af hvornår der er tale om artikelfunktion, og hvornår der ikke er. Jeg har ikke fundet nogen overbevisende eksempler i B 69. Forholdsvis sikre eksempler kan ses i 1400-tallet: *Thæn* siwende pynee vaar onder døn 'Den syvende pine var slem stank/lugt' (Hellige kvinder, 352: 30; ca. 1450), *Tha* fordriffwes *the* ll ondæ tanckæ 'Da fordrives de onde tanker' (Sydrak, 264: 25; ca. 1450-1500).

6. Den efterhængte bestemte artikel er gammel. Den er belagt på runeindskrifter i Norge og Sverige i det 11. århundrede (jf. Brøndum-Nielsen 1965: 289).

- (7) SEI bonden sinæ egna iorth borth tha ær kunan eig scyld oc eig hænnæ arfwa ath gialdæ atær bondanum (B 69, 205: 17-18)
 ‘Sælger bonden sin egen jord bort da er konen ikke skyldig og ej hendes arvinger at gælde atter bonden’
Hvis bonden bortsælger sin egen jord, så er konen og hendes arvinger ikke pligtige at betale erstatning til bonden

Der er altså alene på dette punkt nogle store forskelle mellem sprogformen i B 69 og i moderne dansk, men i hvilken udstrækning disse forskelle er kronolektisk betingede (altså om det er spørgsmål om sprogformens alder), eller om de er betingede af at teksten i B 69 udgør lovtekst, må bero på en nærmere undersøgelse. En sådan vil blive fremlagt i afsnittene 3. – 3.6., men allerede nu kan det afsløres at begge faktorer (kronolekt og genre) tilsyneladende spiller en vis rolle mht. distributionen af bestemt form og ikke-bestemt form i B 69. Genrens relevans som udslagsgivende faktor har at gøre med i hvilken udstrækning bestemt, ubestemt hhv. ikke-bestemt form bruges til at vise om diskursreferenter er specifikke eller ej. Dette uddybes med udgangspunkt i moderne dansk i 2.2.

2.2. Kodning og mangel på samme mht. om en given entitet er specifik eller ej

I moderne dansk er det ikke kodet i valget af determinator om der er tale om en specifik entitet eller ej, jf. fx Hansen 1994; Hansen & Heltoft 2000: 21-23. Både med bestemt og med ubestemt artikel kan en sådan være hhv. specifik eller ikke. Det er konteksten (ko-tekst såvel som kon-tekst) der afgør om en given entitet skal læses som specifik eller ej:

- (8) jeg så en løve forleden
 (9) en løve spiser kød
 (10) løven spiser kød

I (8) kan der kun være tale om en specifik læsning; i (9) er det mest sandsynligt at der ikke er tale om en specifik læsning; i (10) kan der ligesåvel være tale om specifik læsning som ikke. Sætningen i (10) kan være ytret af min datter som står og kigger ind på en bestemt løve i løveburet i zoologisk have, i så fald er der tale om en specifik læsning.

Sætningen kan også indgå i en zoologibog, i så fald er der nok ikke tale om en specifik læsning.

Hvis man derimod bruger ikke-bestemt form, er tolkningen aldrig specifik.

(11) jeg kan godt lide løve

I (11) kan sætningen kun læses som *jeg kan godt lide (at spise) løvekød*.

Lovtekst handler om hypotetiske tilfælde, og følgelig er de beskrevne entiteter ikke specifikke. Det er derfor relevant at overveje om *kunu* 'kone' står i ikke-bestemt form fordi hun ikke betegner en specifik kvinde, men i stedet udgør et ikke-specifikt medlem af en **klasse** af kvinder. I så fald ville det måske give bedre mening at tilskrive hende indholdet af relativsætningen. Man kunne måske argumentere for at indholdet af relativsætningen er med til at beskrive den særlige **klasse** af kvinder der er tale om:

(12) den slags kvinde som har børn

2.3. Den ubestemte artikel i 1300-tallet

En sådan udlægning støttes af at man i samtidige håndskrifter i andre genrer faktisk godt kan finde den ubestemte artikel:

(13) Swa com **en** røst af himæn (Hell. Christina, GL 285: 34-35; ca. 1300)

Så kom en røst fra himlen

(14) E uar han sum **eet** lamb (Mariaklagen, 20: 6; ca. 1325)

Altid var han som et lam

(15) oc læg thæt alt samen i **een** grydæ (Lægebog, 64: 4; ca. 1350-1400)

og læg det alt sammen i en gryde

På det tidspunkt hvor B 69 er blevet nedfældet **har** man altså ubestemte artikler, de dukker bare ikke op i den pågældende kilde (B 69). Det må

selvfølgelig tages med i betragtning at dateringen af B 69 er foretaget på baggrund af palæografiske træk, jf. note 1; sprogformen kan altså meget vel være ældre end håndskriftets alder (den kan fx afspejle forlæggets sprogform). Men det er alligevel påfaldende at man i andre genrer godt kan finde ubestemte artikler, og det synes derfor usandsynligt at det udelukkende kunne være et spørgsmål om kronolekt (sprogformens alder) i B 69 at *kunu* 'kone' ikke har bestemthedsangivelse (in casu ikke bøjes med artikler eller andre determinatorer). Genren lovtekst har dermed nok en vis indflydelse på om nominalerne præsenteres med eller uden bestemmer.

3. Demonstrativer og substantivers diskursfunktioner i B 69

Det ser altså ud til at både sprogformens alder og lovtekst som genre kunne have indflydelse på distributionen af substantiver mm. i B 69, men i hvilken udstrækning disse to faktorer hver især gør deres indflydelse gældende, står ikke fuldstændig klart.

For at kunne afgøre hvorfor jeg intuitivt foretrak at oversætte sætningen i (1) til en variant der tilskrev manden børnene, har jeg derfor fundet det nødvendigt at undersøge de distributionelle forhold i B 69 nærmere. I de næste afsnit fremlægges resultaterne af denne undersøgelse. Eftersom de udtryksstørrelser der har sat undersøgelsen i gang er manifestationerne demonstrativ, substantiv, specifikation (relativsætningen), har jeg undersøgt hvordan netop disse kommer til udtryk i teksten. Jeg har helt konkret undersøgt forekomster af substantiver (± demonstrativer, ± artikler, ± specifikationer) og demonstrativer (± substantiver, ± specifikationer), og jeg har set på hvordan disse forekomster gebærder sig i forhold til distinktionerne fastholdelse vs. indføring af diskursreferent.

3.1. Substantiver uden bestemmere

Når substantiver manifesterer sig uden bestemmer, tages der ikke stilling til om de er identificerbare eller ej, jf. figur 1. Substantiver uden bestemmere ses dels ved fastholdelse af diskursreferent (jf. (16) og (17)), dels ved indføringen af ny diskursreferent (jf. (18) og (19)). Begge dele er uvant for en moderne sprogforneemmelse.

- (16) Varthær kunu døth. oc lifwær barn æftær. oc ... um them skil um. ath **barn** fic cristindom (B 69, 203: 25-27)
 ‘Vorder kvinde død. og lever barn æftær. og ... om dem skiller om. at barn fik kristendom’
Dør en kvinde, og er der et efterlevende barn, og ... opstår der uenighed om hvorvidt barnet er døbt
- (17) Varthær kunu i lønd takin mæth sinum wilia bøte hin ær tok frændum siax marc. oc **kuna** fa ængin pænning af. (B 69, 256:13-14)
 ‘Vorder kvinde i løn taget med sin vilje bøde den som tog frænderne seks mark. og kvinde får ingen penge af’
Bliver en kvinde taget i løn – og det ikke er mod hendes vilje – skal den der gjorde det, betale seks mark i erstatning til frænderne, og kvinden får ingenting deraf
- (18) Sæl **man** bort **hæst**. ællær **oxa** (B 69, 242: 8)
 ‘Sælger mand bort hest. eller okse’
Sælger en mand en hest eller en okse
- (19) **Thingmen** sculu mæth logum døma **thiuf** til hanga fore half marc mun oc eig fore minna. Stial han minna tha mugu the døma af hanum hud ællær annar slikan lim ær the wilia (B 69, 242: 18-21)
 ‘Tingmænd skal med lovene dømme tyv til hængning for halv mark værd og ej for mindre. Stjal han mindre da må de dømme af ham hud eller anden sådan lem som de vil’
Tingmændene skal ifølge lovene dømme en tyv til hængning for en halv marks værd og ikke for mindre. Stjal han for mindre da må de fradømme ham hud eller en hvilken som helst legemsdel som de vil.

Bemærk i øvrigt at diskursreferenten sagtens kan fastholdes ved hjælp af pronomener (som i moderne dansk), jf. *han* ‘han’, *the* ‘de’ og *hanum* ‘ham’ i (19).

Universelt identificerbare entiteter som *solen* og *månen* forekommer ikke i teksten overhovedet, men den type entiteter som betegner kulturelle institutioner, fx *kongen* og *biskoppen*, står i ikke-bestemt form (dette ændres i senere kilder, jf. Jensen (under udg.)):

- (20) bôte **kunungi** thre marc (B 69, 243: 4-5)
 ‘bøde konge tre mark’
skal man bøde kongen tre mark
- (21) oc **ærkebiscopi** thre marc (B 69, 234: 6)
 ‘og ærkebiskop tre mark’
og ærkebiskoppen tre mark

3.2. Substantiver med efterhængt bestemt artikel

Når substantiver forekommer med bestemt artikel, præsenteres de pågældende entiteter som identificerbare, jf. figur 1. Substantiver med efterhængt bestemt artikel bruges først og fremmest ved fastholdelse af diskursreferent (anatorisk), jf. (22) hvor *bryti* ‘forvalter’ først indføres i teksten i ikke-bestemt form og derpå fastholdes i bestemt form.

- (22) Vil **bryti** skilias fran hus bonda sinum ... fari **brytin** til twiggia thinga (B 69, 260: 5-8)
 ‘Vil bryde skilles fra hus bonde sin ... fare bryden til to ting’
Vil en forvalter løses fra sin husbond ... så skal forvalteren drage til to ting

I gråzonen mellem indføring af ny diskursreferent og fastholdelse af allerede etableret diskursreferent står en særlig type nominal, nemlig den slags hvor en given entitets identificerbarhed kan udledes af situationen/teksten. I moderne dansk kan sådanne forekomme i bestemt form første gang de nævnes, jf. *Holger og konen siger nej til unionen*. Ved den type diskursreference kan man forklare bestemt form i *konen* med henvisning til at identificerbarheden er inferentielt betinget⁷, jf. Heltoft 1996b.

Der er ikke entydige eksempler på at substantiv med efterhængt bestemt artikel kan bruges ved den type diskursreferent hvor identificerbarheden er inferentielt betinget.

3.3. Demonstrativ og substantiv (± specifikation)

Konstellationen demonstrativ – substantiv betegner identificerbare entiteter, jf. figur 1. Konstellationen kan dels bruges ved fastholdelse

7. Denne type kaldes nogle gange for associativ-anatorisk, jf. fx Himmelmann 1997: 41ff; Herslund (ed.) 1999: 71-74; Korzen 1999, 2000b: 543f; Lundquist 1998.

af diskursreferent (anaforisk), jf. (23), dels ved indføringen af en ny diskursreferent, jf. (24). I sidstnævnte tilfælde forekommer demonstrativ – substantiv sammen med en specifikation for eksempel i form af en relativsætning, jf. (24):

- (23) Callær ænnar man a fathær fore **barns** gærninga oc sigir ath **barn** ær i fælage mæth hanum oc thæt ær eig. witi **thæt barns** fathær mæth thing withni sinu... (B 69, 206: 25-27)

‘Kalder en-eller-anden mand på far for barns gerninger og siger at barn er i fællig med ham og det er ej. skal-vidne det barns far med ting vidner sine...’

Sagsøger nogen en far på grund af hans barns gerninger og siger at barnet er i forretningsmæssigt fællesskab med ham, og det ikke passer, skal det barns far bevidne dette med tingsvidne...

- (24) SEI **then bonde** kunu sinna iorth **eig hafwær siælf** | iorth (B 69, 206: 2)

‘Sælger den bonde kone sin jord ej har selv | jord’

Sælger den bonde der ikke selv har jord, sin kones jord

Konstellationen demonstrativ – substantiv optræder i øvrigt ofte med specifikation, enten i form af relativsætninger eller i form af et adjektiv som typisk er placeret mellem demonstrativ og substantiv, jf. (25) – (28). Som det fremgår af (23) ovenfor og (29) nedenfor, er det dog ikke et strukturelt krav at konstellationen skal forekomme med en specifikation.

- (25) the iorth ær han gaf them (B 69, 210: 27)

den jord som han gav dem

- (26) then lagdagh ær || thing men leggja til (B 69, 207: 5)

‘den lovdag som || ting mænd lægger til’

Den tidsfrist som tingmændene fastsætter

- (27) the tu thing (B 69, 206: 6)

de to ting

- (28) the ena dotær (B 69, 209: 30)

den ene datter (: dvs. enkeltstående, i modsætning til alle sønnerne)

- (29) af thy wærthe (B 69, 205: 26; 205: 30-31)
af den værdi

3.4. Demonstrativer uden substantiver (\pm specifikation)

Demonstrativer uden substantiver bruges både ved fastholdelse af diskursreferent, men også ved indføring af ny diskursreferent, jf. (30) – (35). I begge typer funktioner er der en forkærlighed for at tilføje en specifikation, manifesteret som relativsætning eller som adjektiv. Dermed ser det ud til at instruksen – identificerbar – i høj grad muliggøres gennem en vedføjlet specifikation. Som (36) viser, er det dog ikke umuligt at finde demonstrativer brugt uden specifikation. Denne sidstnævnte type er dog sparsomt belagt og kun fundet ved fastholdelse af diskursreferent.

- (30) witi **hin ær dyl** (B 69, 209: 2)
'vidne hin som nægter'
skal den som nægter; sværge
- (31) **Thæn** scal næfna ær sac **søkær** (B 69, 204: 4-5)
'Den skal nævne som sag søger'
Den der sagsøger, skal udtage (dem der skal aflægge tyliered)
- (32) **them wanføra** (B 69, 211: 29)
den vanføre
- (33) hafwær **thæn døtha** mothær oc eig fathær (B 69, 210: 10-11)
har den døde mor og ej far
- (34) ær **hin sæcti** utan lantz (B 69, 240: 27-28)
'er den søgte uden lands'
er den sagsøgte udenlands
- (35) oc gifwa **thæt** bornum sinum ær **han wil** (B 69, 206: 19-20)
'og give det børn sine som han vil'
og give det til sine børn som han vil
- (36) Læggær man nokath in til annars manz oc takar **hin** thæt æi (B 69, 261: 20-21)

‘Lægger mand noget ind til anden mand og tager hin det ej’
Lægger en mand noget ind til en anden mand og tager denne det ikke
/ Lægger man noget ind til en mand og tager denne det ikke

3.5. Ikke-forekomster

Det er allerede blevet nævnt i tidligere afsnit at der er visse konstellationer der tilsyneladende ikke forekommer i bestemte typer kontekster. Her gives en kort opsummering. Ikke fundet er forekomster af typen:

- substantiv med ubestemt artikel
- substantiv med foranstillet demonstrativ med artikelfunktion
- ikke-bestemt substantiv + specifikation (altså, fx *kunu ær børn hafwær*)
- demonstrativ (\pm substantiv) uden specifikation ved indføringen af nye diskursreferenter (altså, fx *thæn man* ved nye diskursreferenter)

3.6. Sammenfatning af undersøgelsen

En entitet kan blive præsenteret som identificerbar (bestemt), eller uden identificerbarhedsangivelse (ikke-bestemt), ikke som ikke-identificerbar ved hjælp af en ubestemt artikel.

Til fastholdelse af allerede etablerede diskursreferenter bruges:

- substantiver i ikke-bestemt form, uden specifikation
- substantiver med efterhængt bestemt artikel, uden specifikation
- demonstrativer (\pm substantiv / \pm specifikation)
- (andre bestemte pronominer (personlige, possessive, etc. ikke vist her))

Til indføring af nye diskursreferenter bruges:

- demonstrativ (\pm substantiv) med specifikation
- substantiver i ikke-bestemt form, uden specifikation
- (andre ubestemte pronominer, ikke vist her)

På baggrund af den empiriske undersøgelse af distributionen af demonstrativer, substantiver og specifikationer i B 69 kan det konkluderes at det er i overensstemmelse med praksis i håndskriftet at tolke børnene i (1) som mandens, ikke konens. Ifølge praksis kan man nemlig godt

benytte sig af konstellationen demonstrativ – substantiv – specifikation (in casu relativsætningen) ved indføringen af nye diskursreferenter. Derimod er der ikke praksis for at bruge ikke-bestemte substantiver med specifikation, tilsyneladende hverken ved indføring af nye diskursreferenter eller i øvrigt.

Dette kunne bero på at der i og med bestemthedsindholdet i det demonstrative pronomen gives en instruks om at den pågældende diskursreferent er identificerbar for modtageren. Identificerbarhed kan opnås på flere måder: deiktisk, inferentielt, anaforisk eller kataforisk. Ved deiktisk udpegning, anaforisk henvisning og den inferentielt betingede identificerbarhed, er det nemt at se hvordan instruks om identificerbarhed tilfredsstilles: Den pågældende diskursreferent er allerede direkte eller indirekte til stede i det diskursive rum, og derfor kan afsender uden videre henvise til den som identificerbar.

Når der er tale om indføringen af helt nye diskursreferenter i en skreven tekst, kan afsender derimod ikke tage for givet at modtager vil kunne foretage den rette identifikation af diskursreferenten, hvem er fx *thæn man* 'den mand' hvis man aldrig har hørt om ham før? I sådanne tilfælde løses identificerbarhedsproblemet kataforisk ved hjælp af specifikationer. Det er altså strukturelt kodet at demonstrativet giver instruks om identificerbarhed, men det er ikke strukturelt kodet at der absolut **skal** følge en specifikation (jf. også (23) og (29)). Specifikationen er en hjælpeinstans som er pragmatisk motiveret.

4. Afrunding

Det kan sagtens tænkes at genren lovtekst har indflydelse på hvordan nominalerne realiseres; for eksempel kan den massive mangel på (visse) artikler måske være direkte foranlediget af dette forhold. På den anden side kan genren lovtekst ikke være eneste grund til at nominalerne i B 69 fremstilles som vist i eksemplerne (16) – (36). Til sammenligning vises i (37) et uddrag af grundloven af 1953:

- (37) Forinden kongen tiltræder regeringen, afgiver han skriftligt i statsrådet en højtidelig forsikring om ubrødeligt at ville holde grundloven. ... Kan kongen som følge af fraværelse eller af andre

grunde ikke umiddelbart ved tronskiftet afgive denne forsikring, føres regeringen, indtil dette sker, af statsrådet (Danmarks Riges Grundlov, § 8)

Som det ses er denne korte tekst spækket med entiteter der er præsentere som identificerbare i bestemt form (ved artikel og ved demonstrativ) og som ikke-identificerbare i ubestemt form (ved artikel). Desuden er der nogle få entiteter der står i ikke-bestemt form (*følge, fraværelse*), og hvor der altså ikke er angivet noget mht. identificerbarhed. I denne tekst, som er fuldt ud repræsentativ for moderne dansk lovsprog, skelnes der altså formmæssigt mellem de tre måder at præsentere et substantiv på som gælder for moderne dansk, jf. figur 1.

Det er altså tydeligt at de forskelle der er mellem lovteksten i B 69 og substantivernes former i moderne dansk, ikke kun kan være genremæssigt betinget, de må også være af kronolektisk art. Overvejelserne og undersøgelsen fremlagt i denne artikel kan være udgangspunkt for en undersøgelse af ad hvilke veje nominalernes bestemthedssystemer har udviklet sig til det der vises i figur 1, og som ses realiseret i eksempel (37).

Henvisninger

- Brøndum-Nielsen, J. (1965). *Gammeldansk Grammatik, Vol. V. Pronominer*. København: Akademisk Forlag.
- Chafe, W. L. (1976). Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. In: Li, C. N. (ed.). (1976). *Subject and Topic*. New York, San Francisco & London: Academic Press, Inc., 25-55.
- Ejskjær, I. (1992). Adjektivernes bestemte artikel i vest- og sønderjysk. *Danske folkemål, bd. 34*. København: Reitzel, 1-44.
- Hansen, E. (1994). Generisk substantiv. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. Genoptrykt i: Jacobsen, H. G. & H. Jørgensen (red.): *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. København: Reitzel 2001, 274-282.
- Hansen, Aa. (1927). *Bestemt og ubestemt substantiv. Bidrag til dansk substantivsyntaks. I*. Kjøbenhavn: Arnold Busck

- Hansen, Aa. (1967). *Moderne dansk I-III*. København: DSL & Grafisk Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2000). *Grammatik over det Danske Sprog, kap. 1. Ordklasserne*. Foreløbig udg., august 2000. Skrifter fra Dansk og Public Relations, RUC.
- Heltoft, L. (1996a). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg. I: Herslund, M. (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*. Odense Universitetsforlag, 7-34.
- Heltoft, L. (1996b). Topics in Danish and in Universal Pragmatics. In: Heltoft, L. & H. Haberland (eds.): *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde University, Department of Language and Culture, 251-262.
- Herslund, M. (ed.) (1999). *Det franske sprog. Kapitel VI. Nominalsyntaxen*. Foreløbig version, februar 1999.
- Himmelman, N. P. (1996). Demonstratives in Narrative Discourse: A Taxonomy of Universal Uses. In: Fox, B. (ed.): *Studies in Anaphora. Typological Studies in Language (TSL), Volume 33*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 205-254.
- Himmelman, N. P. (1997). Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur. *Linguistische Arbeiten 362*. Tübingen: Niemeyer.
- Hodler, W. (1954). *Grundzüge einer germanischen Artikellehre*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.
- Jensen, E. S. (2001). Udforskningen af kasussystemet i ældre middeldansk – a case of squinting grammar? I: Widell, P. & M. Kunøe (red.): *8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet, 171-179.
- Jensen, E. S. (2003). Case in Middle Danish. A double content system. In: Blake, B. & K. Burridge (eds.): *Historical Linguistics 2001. Selected papers from the 15. International Conference on Historical Linguistics, Melbourne*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 221-236.
- Jensen, E. S. (2004a). Det kohæsive kasussystem i gammeldansk. I: Duncker, D. (red.): *Studier i Nordisk 2002-2003. Selskab for Nordisk Filologi. Foredrag og årsberetning*. København, 119-145.
- Jensen, E. S. (2004b). Kanoniske og ikke-kanoniske nominalsyntaxmer i moderne dansk. I: Jensen, B. L., I. Korzen & H. H. Müller (red.):

- Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11. RASK Supplement Vol. 16.* Syddansk Universitetsforlag, 157-180.
- Jensen, E. S. (under udg.). *Kohæsivt kasus i gammeldansk.* UjDS.
- Kroman, E. (1944). Dansk Palæografi. I: *Nordisk Kultur XXVIII: A. J. Brøndum-Nielsen (Red.). Palæografi A, Danmark og Sverige.* Stockholm, Oslo & København, 36-81.
- Lundquist, L. (1998). Kan man teste qualia? Skitse til et eksperiment af oversættelse af associative anaforer mellem dansk og fransk. I: Herslund, M. (red.): *Lingvistisk oversættelse. Copenhagen Working Papers in LSP 1998, 3,* 43-58.
- Nielsen, N. Å. & T. Balle (1972). Artikelløshed i Thy. *Sprog og Kultur, Bd. 27.* Århus: Universitetsforlaget i Aarhus, 105-112.
- Steen-Jensen, I. (1972). De artikelløse substantiver i dialekten på Hannæs og i nabosognene. *Sprog og Kultur, Bd. 27.* Århus: Universitetsforlaget i Aarhus, 113-121.
- Therkelsen, R. (1999). Betydningsforskellen mellem *der-* og *som-*relativsætninger. I: Bache, C., L. Heltoft & M. Herslund (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 6.* Odense Universitetsforlag, 309-330.
- Therkelsen, R. (2003). Talesprogets og skriftsprogets bestemthedsparadigmer. I: Bache, C., M. Birkelund & N. Nørgaard (red.): *Ny forskning i Grammatik. Fællespublikation 10. RASK Supplement Vol. 15.* Syddansk universitetsforlag, 189-206.
- Thomsen, O. N. (1991). Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia, vol. 23.* København: Reitzel, 145-196.
- Togebj, O. (1997). Nominalernes bestemthedsformer informationsteoretisk anskuet. I: Widell, P. og M. Kunøe: *6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog.* Århus 1997, 289-300.
- Togebj, O. (2003). *Fungerer denne sætning – Funktionel Dansk Sproglære.* København: Gad.

Kilder

- B 69 = *Skånske Lov efter håndskriftet Stockholm B 69.* I: DgL I,1, 203-263.
Danmarks Riges Grundlov, Lov nr. 169 af 5. juni 1953.
- DgL = *Danmarks gamle Landskabslove, I-VIII.* 1933-1941. red. af J. Brøndum-Nielsen mfl. København.

GL = *Gammeldansk læsebog*. 1968. red. af N. Uldaler & G. Wellejus.
København: Gyldendal.

Hell. Christina = *Legende om Sancta Christina, Cambridgefragmentet*. I: GL,
283-286.

Hellige kvinder. I: GL, 349-356.

Lægebog = *Det arnamagnæanske Håndskrift nr. 187, 1 oktav, indeholdende
en dansk Lægebog*. 1883, 1886. red. af V. Såby. København: Thiele.

*Mariaklagen. Efter et runeskrevet Haandskrift=Fragment i Stockholms Kgl.
Bibliotek*. 1929. red. af J. Brøndum-Nielsen & Aa. Rohmann. Køben-
havn: J.H.Schultz.

Sydrak = *Sydrak*. I: GL, 261-265.